VERDEN ER VILJEDRU

I Danske Studier. 1951. 121 har Balthasar Christensen opfordret til en nøjere undersøgelse af ovennævnte ordsprog, idet han gør opmærksom på at ordet viljedru (i formen vildrøj) endnu lever i dialekter, bl. a. i lollandsk.

Peder Syvs kilde er Peder Laale i Chr. Pedersens udgave: werdhen ær vilge drw, hvor udgaven 1506 har: Werdhen ær all williæ drw (nr. 485) og Werdhen ær al wiliæ drugh (nr. 733). Ordsproget findes endvidere i den fornsvenske, til Peder Laale svarende ordsprogssamling og i islandsk form: Weröldenn er viljadriúg i Gudmundi Olaui († 1695) Thesaurus Adagiorum (udgivet af G. Kallstenius i Skrifter utgivna av vetenskaps-societeten i Lund. XII. (1930). 156ff.); begge disse kilder går tilbage på Peder Laale. Det findes også i Guðmundur Jónssons Safn af íslenzkum orðskviðum. Kbh. 1830. 350: »Veröldin er viljadrjúg (er voðahál)«. Hvis parentesen skal være en forklaring (»er fuld af farer«), må det betyde at Jónsson ikke har kendt det omstridte adjektiv. Hvorfra han har ordsproget ses ikke, og hans forklaring (hvis det er en sådan og ikke en variant) bør der næppe lægges nogen vægt på.

Ordsprogets tolkning afhænger næsten alene af adjektivet viljedru. Udenfor ordsproget kendes ordet 1° fra ældre nydansk hos fynboen Tavsen og jyden Hegelund (Kalkar); her bruges det om person (og persons gerninger) og Kalkar oversætter det ved »redebon«; mere nøjagtigt må det vel defineres som »opfyldt af vilje, ɔ: ønske, lyst eller vilje til at gøre noget«. Tavsen har også det hertil hørende substantiv willidruhed flere steder. 2° fra dialekter (Lolland, Falster, Langeland, Tåsinge, Ærø og Fyn) kendes vil(le)drøj brugt om ting, forhold: som er efter ens ønske, således som man kan lide det, har lyst til det, oftest i upersonlige sætninger: det er (ikke) vil(le)drøjt (se nedenfor side 130). For sig selv står en oplysning i Folkemaalssamlingen (fra Fyn): »vildrøj, kraftig, bestemt, energisk«. Der gives ingen eksempler på brugen, men adjektivet må vel her være brugt om person (og persons handlinger).

Som man ser, er betydningerne temmelig forskellige, og ingen af dem synes umiddelbart at passe i ordsproget. Da det er forholdet mellem sammensætningens to led der er afgørende for helhedens betydning, er det oplysende at se på andre sammensætninger med -drøj, -dru som sidste led. Den danske Ordbog har flg.: *bringedrøj, kropdrøj, mavedrøj, rumpedrøj* og *sanddru* (her ses bort fra *ædru*, der er af anden type). Feilberg har *foderdrøj*, drøj anvendt som foder, *korndrøj*, om sæd: som giver meget af sig. Kalkar registrerer følgende: *drumpeldrøj*, kort og tyk (fra Moth, der opfatter 1. led som et adjektiv; drumpel må dog være et subst. med betydning: tykt (ende)stykke og lign.), *kroppedrøj*, svær af bygning, *rumpedrøj*, som har en stor rumpe, *smørdrøj*, som giver god fløde til smør, og (med abstraktum som 1. led) *sanddru(g)* (sannendry), *snibbedrøj*, rig på dadel, irettesættelser, *takkedrøj*, taknemmelig. Gammelsvensk har *härdhadrygher*, hærdebred, *thrättodrygher*, vel: trættekær.

Fra oldnorsk-islandsk kender jeg *liðdrjúgr*, som har eller får et stort

følge, og (med abstraktum som 1. led) *friðdrjúgr*, fredfyldt, *giptudrjúgr*, som i høj grad har lykken med sig, *hamingjudrjúgr*, rig på lykke, *ráðdrjúgr*, rig på råd, god til at finde udvej.

Alle de nævnte sammensætninger er af samme type (konkret eller abstrakt substantiv som 1. led) og synes også at vise samme betydningsforhold leddene imellem, nemlig: »som besidder, rummer meget, rigeligt af, er rig på, velforsynet med, fuld af det ved 1. led angivne« (kun i nyere sammensætninger som *foderdrøj* spiller den moderne betydning af drøj ind, men grundbetydningen ligger ikke langt borte). Der kan herefter næppe være tvivl om at *viljedru* oprindelig betyder: rig på vilje(r), idet *vilje* i ældre sprog spænder over et betydningsområde fra »behag, lyst, ønske, attrå, kærlighed« til »vilje, forsæt«; derimod synes en betydning: »forhold der vækker lyst, verdslig glæde« ikke at ligge indenfor ordets område, hvorfor en oversættelse af ordsproget: verden er fuld af lyst og dejlighed (Balthasar Christensen) ikke kan godtages (det angivne betydningsindhold leder i øvrigt mere tanken hen på en revyvise end et gammelt ordsprog).

Ved tolkning af ordsprog må man holde sig for øje at de ikke sjældent bruges i flere forskellige betydninger når der er mulighed for at udlægge dem på forskellig måde, hvad der også kan have været tilfældet med det ordsprog vi her behandler. Man kunde altså tænke sig at werdhen ær all williæ drw har haft betydningen: »verden er helt og holdent eller i høj grad fuld af ønsker, lyster«, og da verden her betyder samlingen af mennesker: »menneskeheden er rig på ønsker osv., folk har mange (forskellige) ønsker osv.«. Ordsproget udtrykker så en tanke der træffes meget hyppigt i ordsproglig form, fx.: hver (mand) sin lyst; smag og behag er forskellig; fransk: chacun (a) son goût; les goûts sont différents; latin: quot homines, tot sententiæ; og det ligger i betydningen nær Vergils: trahit sua quemque voluptas (Ecloga 2, 65), der blev et bevinget ord. Den givne forklaring synes at svare til Peder Syvs (I. 486): »(verden) haver mange villier, hver har lyst til sit« (nr. 8073).

Der er imidlertid det at indvende mod den givne forklaring at den ikke stemmer med de tilsvarende latinske »ordsprog«. Det danske ordsprog forekommer to gange hos Peder Laale (nr. 485 og 733); det første sted lyder latinen: Impleat vt nutum mundum liquet esse volutum, ordret oversat: det er tydeligt at verden drejer sig (ɔ: stadig skifter mellem døgnets og årets tider) således at den følger sin vilje (eller evt. den guddommelige vilje). Det andet sted har: Orbis habet carum fructum rerum propriarum, der kunde gengives på borgstuedansk: hver so synes bedst om sine grise.

Nu behøver man ikke altid at regne med nøje betydningsmæssig overensstemmelse mellem det danske ordsprog og det tilsvarende latinske, da dette sidste kan være hentet fra middelalderens store forråd af den slags rimede ordsprog (selv om jeg trods ihærdig eftersøgning ikke har truffet de to nævnte andetsteds), men en nøjere overensstemmelse kan også uden vanskelighed etableres.

Ordet *vilje* kan i den nævnte forbindelse betyde det enkelte individs særlige ønsker, lyster osv. Idet vi nu antager en lignende betydningsudvik-

ling som ved det andet med et abstraktum sammensatte ord *sanddru* (rig på, fuld af sandhed; som holder fast ved, altid holder sig til eller følger sandheden) får vi andre betydningsmuligheder. Hvis vi opfatter werdhen i den egentlige, kosmiske betydning, så kan werdhen ær all williæ drw ligeud betyde: verden (ɔ: universet) følger helt sin eller ens vilje eller (jf. nedenfor) arbejder stadig villigt og energisk; verden tænkes altså at have en vilje eller stadig virke efter en (højere) vilje, den går sin vante, støtte gang. Dette svarer til latinen (ved 485): Impleat vt nutum mundum liquet esse volutum og kan sammenholdes med et hos Erasmus af Rotterdam (i hans Adagia, udgaven 1678 s. 883) citeret sted hos Theokrit: Non est lassatum volvendis mensibus anni coelum, ɔ: himlen er ikke blevet træt af at dreje årets måneder.

Det er muligt at vi her har den oprindelige betydning af vort ordsprog og at der ovenikøbet i det nordiske ordsprog har været lidt spøg med i spillet, hvad jo ofte er tilfældet i Laales ordsprog; hvis adjektivet nemlig også har været brugt om menneskers arbejdsiver og -glæde, en betydning vi straks skal se nærmere på, så fremholder ordsproget universet med sin punktlige omskiften af dag og nat, måneder og år osv. som en støt og fornøjet arbejder.

Når adjektivet bruges om en enkelt person får vi betydningsudviklinger i to retninger. For det første en betydning: som i det givne tilfælde følger eller handler i overensstemmelse med hvad han ønsker og har lyst til, synes om, således at lysten præger handlingen ved arbejdsglæde, energi, at han villigt, gerne påtager sig et arbejde og lign. Det er denne betydning vi har hos Tavsen: hwor willidrw han (ɔ: Jesus) wor til att tiæne folk, det stund han her wor paa iorden (Postil. Sommerdelen. 239) og hos Hegelund: Ret villedru gør hun (ɔ: vankundighed) al hendes flid / Oc venligen mig (ɔ: Calumnia) vndfanger alletid (Calumnia (ved Birket Smith). 153). Også Moth synes at kende denne betydning, men kun for adverbiets vedkommende: »ville-dröit. adv. Er med gôd ville. sponte« (V 180). Den i dialekter foreliggende betydning må igen være udviklet heraf ved subjektskifte (arbejde i stedet for den arbejdende person); som eksempler (de fleste fra Udvalg for Folkemaals samlinger) kan nævnes (udtrykket bruges især upersonligt: det er (ikke) vildrøjt og lign.): »det er ham ikke ville dröit. Tergiversatur (ɔ: gør det ugerne, kvier sig ved at gøre det).« Moth. V 180 (kilden er en jysk samling dialektord af ukendt proveniens; denne har: »Villedrøyt. Hvad som man giør med god villie. Det er ham intet villedrøyt ɔ: har (sic!) giør det ugierne«). »Villiedrøit, adj. og adv. (se også Moth ovf.). Om det som skeer med en god Villie, især om Arbeide. F. (ɔ: Falster).« JHSmidth. Ordsamling. 174. »Villedrøjt, hvad der er med ens Villie.« Hübertz. Ærø. 253. »somme Tider var det han skulde jo alt andet end »vildrygt« (velldryt).« FrGrundtvig. Livet i Klokkergaarden. 201. »Det er nok noget der er villedrøjt, det gaar saa raskt.« Dyrlæge P. Jensen. Kværndrup. »de æ idə vilədröjt få ham = han har ikke Lyst til det.« Oplysning fra Fyn. (Fyn kender også et hertil dannet verbum: »Det er noget, der vildrøjer ɔ: giver Mod og Lyst til at tage fat.« samme kilde).

For det andet kan udviklingen føre til at der lægges vægt på ensidigheden og selviskheden som en almindelig egenskab hos mennesker. Vi får så en betydning: »som kun er optaget af sin egne ønsker, lyster, interesser«, eller »som stædig holder fast ved sit«[1]. Da disse selviske glæder ofte gælder hvad man selv har og omgiver sig med, sine egne produkter, arbejder osv., skulde vi let kunne få en betydning: som er glad for, synes bedst om sit eget. For at få denne betydning ind i ordsproget hos Peder Laale må man altså ved »werdhen« tænke på hvert enkelt medlem af menneskeheden, hvad vel er muligt og svarer til brugen af Orbis i latinordsproget, men det bliver absolut tydeligere når »werdhen« udskiftes med ordet »hver«, som det er sket hos Moth: »Hver er ville dru. Sua cuique videntur esse multi precii« (V 180) (og vel på grundlag heraf definerer Moth: »Villedru. adj. kaldes den, som holder af sig self og sine egne gerninger« (V 180) og synes derved at give betydningen en yderligere drejning i retning af selvglæde). Hvis vi lægger denne betydning ind i ordsproget får vi overensstemmelse med det ene latinske parallelordsprog: Orbis habet carum fructum rerum propriarum, og man kan antage at det danske ordsprog på Peder Laales tid (eller før ham) har haft den angivne (efter min opfattelse: sekundære) betydning. Også til dette haves betydningsmæssige paralleller i ordsprog; her skal kun nævnes ét der bruges af Terents i Andria: verum illud verbumst, volgo quod dici solet, omnis sibi malle melius esse quam alteri samt det latinske Suum cuiqve pulchrum.

Til slut skal nævnes et oldsvensk ordsprog som i nogen grad kan minde om dette: Hwar är sina wilda win (i Konungastyrelsen), hvis betydning er omstridt (måske kan der også her have eksisteret flere opfattelser og udlægninger). Rolf Pipping oversætter: »Enhvar är vän av sina intressen (sin fördel)« eller »av sitt godtycke«. Arnold Nordling opfatter wilda win som en sammensætning og med betydningen »välvillig vän« og »sina« substantivisk (som indirekte objekt) = sine egne (sin familie, sine pårørende) (se Studier i nordisk filologi. XXXI (1945)). Pippings første betydning synes mig den naturligste, og hvis man tænker sig ordsproget ikke udelukkende brugt om økonomiske eller andre personlige fordele (som det synes at være det i Konungastyrelsen), men i al almindelighed om hvad man har særlig interesse, forkærlighed for, bliver ordsproget omtrent ensbetydende med det Peder Laaleske[2].

Resultatet af ovenstående undersøgelse er tilsyneladende utilfredsstillende, fordi den ikke har kunnet fastslå én betydning som den rette. Ordet *viljedru* har næppe nogensinde tilhørt fællessproget, og de der kun kendte det i ordsproget har kunnet lægge forskelligt indhold deri. De to indholdsmæssigt stærkt afvigende latinske ordsprog der ledsager det hos Peder Laale de to gange det forekommer, gør det sandsynligt at ordsproget har været brugt eller udlagt på flere forskellige måder.

Ordsproget synes altså brugt i (mindst) tre forskellige betydninger: 1° verden er rig på (forskellige) viljer (ønsker, lyster osv.). 2° verden (ɔ: universet) holder fast ved hvad det en gang har foresat sig (eller ved hvad

det engang (af en højere magt) har fået som hverv), udfører sit arbejde støt og arbejdsglad. 3° verden (ɔ: menneskene) holder fast ved sine (deres) egne ønsker, lyster, interesser. Det er de forskellige betydninger som ordet *verden* rummer og det forskellige indhold der har kunnet lægges ind i det næppe almindeligt brugte adjektiv *viljedru* der har betinget de forskellige anvendelser af ordsproget.

Aage Hansen.

[1] Det er et vidnesbyrd om den her antagne betydningsmæssige labilitet af ordet viljedru at PSyv, der ved selve ordsproget giver én forklaring (se ovf. side 129), i glossaret (I. 589) giver en anden, svarende til den vi nu beskæftiger os med, idet han sætter Vilgedru = Stille (ɔ: stadig, urokkelig) ved sin mening. Denne betydning »stivsindet« o. l. har også Rask og Axel Kock lagt i ordsproget (se Östnordiska och latinska Medeltidsordspråk. II. 206).

[2] Det findes hos Peder Syv (233): Hwar ok en är sin weldes ven. Hver holder med sig selv. Sv. Dom. Regler. Hans sædvanlige kilde Chr. L. Grubbe: Penu Proverbiale har det i formen Hwar är sin egen weldewän i. e. Sig sielfwan hullast (2. udg. 346). Men Syv har det også i formen Hwar är sin villies vän (390).

KJÆRE MODER, HVORFOR SOVER DU? – ET OMSTRIDT DIGT

Denne meddelelse gengiver hovedpunkterne af en udførlig undersøgelse, Et omstridt Digt, »Barnet ved Moderliget«, efterladt af afdøde pastor J. Nimb Lassen. Den er stillet til rådighed af translatør Gudrun Nimb Lassen gennem professor Nils Schiørring, der benytter den i sin udgave af Selma Nielsens Viser (1956 side 178) og giver supplerende oplysninger, jf. anmeldelsen s. 150. Den fulde text er tilgængelig i denne udgave s. 139 f. med to melodier og i Digte til Mor af danske Forfattere, Kbh. 1947. – E. D.

Fr. Paludan-Müller, der fødtes 1809, havde allerede i barneårene nogen versifikatorisk evne, og blandt de forløbere for hans digteriske produktion, der skulle skrive sig fra den tid, meddelte Fr. Lange i sin bog om digteren fra 1899 det digt, hvis første strofe lyder: Kjære Moder, hvorfor sover du / paa det haarde Egebord saa længe, / vil du aldrig vaagne mere nu – / Aa! saa græde stedse dine Drenge. Paludan-Müller mistede sin mor i 1820 og kunne forsåvidt have givet udtryk for sin sorg i et lille digt. Strax efter at Langes bog var udkommet, fremkom der imidlertid en længere række avisindlæg, der drog Paludan-Müllers forfatterskab i tvivl.

Højskolelærer Poul Bjerge (Dannebrog 1.11.1899) bevidnede, at digtet havde været folkeligt kendt og nedskrevet endnu før 1830 i Vendsyssels og Vardeegnens bondebefolkning, hvortil hans forældre hørte (f. 1811 og 1812). Et digt fra Fyn 1820 kunne næppe opnå så hurtig og vid udbredelse. – Pens. stabssergent M. Nielsen (Dannebrog 2.11.99) var også født af vendsysselske forældre (f. 1805 og 1814), der havde omtalt visen som lært af deres forældre. – En anonym (ref. i Fyens Stiftstidende 6.11.99) vil